

ביאורים

פרק שמיני עוסק בבחירה החופשית של האדם. כבר בפרק השני עסק הרמב"ם בנושא החירות - בקביעתו באילו חלקים באדם קיימת הבחירה. בפרק זה מרחיב הרמב"ם את היריעה על נושא יסודי זה מעבר לקביעה העקרונית אודות הבחירה. הקביעה הראשונה שבה פותח הרמב"ם היא שהאדם לא נולד בעל מעלה או חיסרון. הכוונה היא שאי אפשר לשבח אדם על איזו מעלה שיש בו או לגנותו על פחיתות שקיימת בו, מיד בלידתו. האדם לא נולד עם יכולות גמורות אלא עם כישרונות פוטנציאליים בלבד (המושגים שבהם משתמש הרמב"ם לקוחים מן הרפואה היוונית שהייתה מקובלת גם בימי הביניים. על פי תפיסתם, בריאות האדם נקבעה על פי האיזון בין ארבע "מרות" (לחיות): שחורה, לבנה, אדומה וצהובה). אדם יכול להיוולד עם כישרון מסוים: כישרון מוטיקלי, תכונה נפש שנוטה לגבורת הנפש באופן טבעי וכו'. אין הכוונה שמדובר בכוח שנקנה כבר וקיים כרגע באופן זמין, אלא שלאדם בעל כישרון כזה יקל יותר להשיג את היעד מאדם אחר הנטול כישרון זה. את הקביעה החד משמעית הזו כותב הרמב"ם כדי שלא נטעה אחר התפיסות האסטרולוגיות הטוענות שאדם נולד בטבעו בעל מעלה או חיסרון בהתאם לזמן לידתו. אמנם ייתכן שאדם נולד עם כישרון או היעדר כישרון לתכונה מסוימת, אך אין זו פחיתות או מעלה. קביעת עיקרון זה חשובה ביותר שכן היא הבסיס המוסרי לציווי התורה. הרי אין טעם לצוות את מי שבלאו הכי מוכרח לפעול בצורה מסוימת מלידתו. זהו גם הבסיס לעצם אפשרות הלימוד בכלל וכן לכל טענה נגד מעשה שלילי שנעשה על ידי מישהו. עיקרון היסוד שינחה אותנו בפרק זה אפוא הוא - **האדם הוא בעל בחירה**. אין אף גורם חיצוני שכופה עליו או מכריח אותו לעשות מעשה כלשהו.

הרחבות

• אפשר לחזות עתידות על פי הכוכבים?

כְּדִי שְׁלֹא תַחֲשַׁב לְאַמְתִּיּוֹת אוֹתָן הַהֲזִיּוֹת שֶׁיִּבְדּוּן בְּעֲלֵי גְזֵרַת הַכּוֹכְבִּים. "שכל אותן הדברים כולן של גזרת הכוכבים... כל אותן הדברים אינן דברי חכמה כלל, וטפשות הן, וראיות ברורות שאין בהן דופי יש לי לבטל כל עיקרי אותן הדברים" [אגרות הרמב"ם, אגרת לחכמי מונטפסליר].

לעומת גזירת הכוכבים (אסטרולוגיה) שאותה מגנה הרמב"ם, משבח הרמב"ם את חכמת הכוכבים (אסטרונומיה) שהיא 'חכמה ודאית' ומפארה הרבה.

• האם יש לכוכבים השפעה על נטייה מולדת?

בְּאֲשֶׁר הֵם טוֹעֲנִים כִּי מוֹלְדוֹת בְּנֵי הָאָדָם יְשִׁימוּם בְּעֲלֵי מַעְלָה אוּ בְּעֲלֵי פְחִיתוֹת. עמדתו של הרמב"ם, סותרת לכאורה את דברי הגמרא במסכת שבת שמתארת השפעה מוחלטת של הכוכבים על הנטייה הטבעית: "האי מאן דבמאדים יהי גבר אשיד דמא. אמר רבי אשי: אי אומנא, אי גנבא, אי טבחא, אי מוהלא". (תרגום: מי שנולד במזל מאדים, יהיה שופך דמים: רופא, רוצח, שוחט, מוהל) [מסכת שבת קנו]. הרמב"ם מתייחס לדברי הגמרא: "ואני יודע שאפשר שתחשבו ותמצאו דברי יחידים מן החכמים בתלמוד ובמדרשות, שדבריהן מראין שבשעת תולדתו של אדם יגרמו לו הכוכבים כך וכך. אל יקשה זה בעיניכם! אין ראוי לאדם להניח דברים של דעת, ושכבר נתאמתו בראיות, וינער כפיו מהן, ויתלה בדברי יחיד מן החכמים" [אגרות הרמב"ם, אגרת לחכמי מונטפסליר].

לעומת הרמב"ם, הגר"א נקט כדברי הגמרא הזו למעשה: "כי האדם אי אפשר לו לשבור דרכו, כלומר מזלו שנוול בו... וכשנולד במזל רע, אז על זה ניתנה הבחירה ביד האדם, שיוכל לאחוז במזלו לאיזה דבר שירצה להיות" [הגר"א בפירושו למשלי, כב ו]. וכן משמע בדעת התוספות (עיין בנדה טז: ד"ה הכל)

שאלות לדיון

מה הן ההשלכות שמביא הרמב"ם אילו לא הייתה בחירה חופשית?

האם ישנם מצבים שבהם ניטלה מהאדם בחירתו או שלעולם בכוח האדם להתגבר ולבחור בטוב?

הפְּרָק הַשְּׁמִינִי בְּטַבַּע הָאָנוּשִׁי

לֹא יִתְכַן שִׁיְהִיהַּ הָאָדָם בְּטַבַּע, מִתְחַלֵּת בְּרִיתוֹ, בְּעַל מַעְלָה, וְלֹא בְּעַל חֶסְרוֹן, כְּמוֹ שְׁלֹא יִתְכַן שִׁיְהִיהַּ הָאָדָם בְּטַבַּע בְּעַל מְלָאכָה מִן הַמְּלָאכּוֹת הַמַּעֲשִׂיּוֹת. אֲבָל יִתְכַן שִׁיְהִיהַּ בְּטַבַּע מוֹכֵן אֶל מַעְלָה אוּ אֶל פְּחִיתוֹת, בְּשִׁיְהִיוּ פְּעֻלוֹת זֹז קְלוֹת עֲלָיו מַפְעֻלוֹת זוֹלָתָהּ. מִשָּׁל זֶה, שִׁיְהִיהַּ אָדָם שְׂמֻזְגוֹ נוֹטֵה אֶל הַיֵּבֶשׁ, וְיִהְיֶה עֶצֶם מֵחוֹ זָר, מְעַט הַלְּחִיּוֹת, הִנֵּה זֶה יִקְלוּ עֲלָיו הַזְּכִירָה וְהַבְּנָת הַעֲנִינִים יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר עַל אִישׁ בְּעַל לַחַה לְבָנָה, רַב הַלְּחִיּוֹת בְּמוֹחַ. אֲבָל אִם יִנַּח אוֹתוֹ הַמוֹכֵן בְּמֻזְגוֹ אֶל זֹאת הַמַּעְלָה, מְבַלִּי לְמוֹד כָּלָל, וּמְבַלִּי שִׁיעוּרָוּוּ בּוֹ כַּח - הֲרִי הוּא יִשְׂאֵר סָכָל בְּלֹא סָפֵק. וְכֵן אִם יִלְמְדוּ וַיְבַנְּנוּ אֶת זֶה עַב הַטַּבַּע, רַב הַלְּחִיּוֹת - הֲרִי הוּא יִדַּע וַיְבִין, אֲבָל בְּקִשִׁי וּבִיגִיעָה. וְעַל זֶה הָאִפֵּן בְּעֶצְמוֹ יִהְיֶה אִישׁ שְׂמֻזְג לְבוֹ יוֹתֵר חֵם מִן הָרְאוּי מְעַט, וְיִהְיֶה גְבוּר, רְצוּנִי לּוֹמֵר: מוֹכֵן אֶל הַגְּבוּרָה, וְאִם יִלְמַד הַגְּבוּרָה יִהְיֶה גְבוּר בְּקָלוֹת; וְאַחֵר מֻזְג לְבוֹ יוֹתֵר קָר מִן הָרְאוּי, וְהוּא מוֹכֵן אֶל רַךְ הַלְּבָב וְהַפְּחָד, וְאִם יִלְמַד וַיִּרְגַּל לָזֶה יִקְבְּלוּ בְּקָלוֹת, וְאִם תִּכְנֹן בּוֹ הַגְּבוּרָה - בְּקִשִׁי יִהְיֶה גְבוּר, אֲבָל יִהְיֶה אִם יִרְגַּל בְּלֹא סָפֵק.

וְאִמְנָם בְּאַרְתִּי לָךְ זֶה, כְּדִי שְׁלֹא תַחֲשַׁב לְאַמְתִּיּוֹת אוֹתָן הַהֲזִיּוֹת שֶׁיִּבְדּוּן בְּעֲלֵי גְזֵרַת הַכּוֹכְבִּים, בְּאֲשֶׁר הֵם טוֹעֲנִים כִּי מוֹלְדוֹת בְּנֵי הָאָדָם יְשִׁימוּם בְּעֲלֵי מַעְלָה אוּ בְּעֲלֵי פְחִיתוֹת, וְשֶׁהָאָדָם מְכַרְח עַל אוֹתָן הַפְּעֻלוֹת דְּזָקָא. אֲבָל אַתָּה דַּע, כִּי דְּבַר מְסָכָם עֲלָיו מִתּוֹרַתְנוּ וּמִפִּילוֹסוֹפִית יוֹן, כְּמוֹ שְׂאֵמַתוֹהוּ טַעֲנוֹת הָאֵמַת, שְׂמַעֲשִׂי הָאָדָם כְּלָם מְסוּרִים אֲלֵיו, אִין כּוֹפֶה עֲלָיו בְּהֵם, וְלֹא מוֹשֵׁךְ לוֹ מִבְּחוּץ בְּשׁוּם פְּנִים, שִׁיִּטְהוּ אֶל מַעְלָה אוּ פְחִיתוֹת; אֲלֵא אִם כֵּן תַּהְיֶה הַכְּנָה מְזֻגִית בְּלִבְד, כְּמוֹ שְׂבִאֲרָנוּ, שִׁיִּקְל בְּגִלְלָה דְּבַר אוּ יִקְשֶׁה, אֲבָל שִׁיְחִיבֵּ אוּ יִמְנַע - אִין בְּשׁוּם פְּנִים. וְאִלוֹ הִיהַּ הָאָדָם מְכַרְח עַל מַעֲשִׂיו - הִיוּ בְּטָלִים הַצּוּי וְהַהֲזָהֳרָה הַתּוֹרִיִּים, וְהִיהַּ כֵּל זֶה שְׁוֹא גְמוּר, הוֹאִיל וְאִין בְּחִירָה לְאָדָם בְּמֵה שִׁיעֶשֶׂה. וְכֵמוֹ כֵּן הִיהַּ מִתְחִיב בְּטוֹל הַלְּמוּד, וְהַחֲנוּךְ, וּלְמִידַת הַמְּלָאכּוֹת כְּלָן, כֵּל זֶה הִיהַּ הַבֵּל, הוֹאִיל וְהָאָדָם אִין מְנוּס לוֹ בְּהַכְּרַח, בְּגִלְל מוֹשְׁכּוֹ מִבְּחוּץ, לְשִׁיטַת מִי שְׂפוּבֵר כֵּן, מִמַּעֲשֶׂה פְלוֹנִי שִׁיעֶשֶׂהוּ, וּמִמַּדְע פְלוֹנִי שִׁיעֶשֶׂהוּ, וּמִמַּדְע פְלוֹנִי שֶׁתִּקְנֶה לוֹ. וְהִיהַּ הַשְּׂכָר וְהַעֲנֵשׂ גַּם כֵּן עוֹל גְמוּר, הֵן מְמוֹנֵה קְצַתְנוּ לְקַצְתָּנוּ, וְהֵן מוֹה' לְנוּ. לְפִי שְׂזָה שְׂמִעוֹן הַהוֹרֵג לְרֵאוּבֵן, אִם הִיהַּ זֶה כְּפּוּי וּמְכַרְח לְהַרְג, וְזֶה כְּפּוּי וּמְכַרְח לְהַרְג - לְמֵה יַעֲנֵשׂ אֶת שְׂמִעוֹן? וְאִין יִתְכַן גַּם כֵּן עֲלָיו יִתְעַלָּה, צְדִיק וְיִשָּׁר, שִׁיעֶשֶׂהוּ עַל מַעֲשֶׂה שְׂאִין מְנוּס לוֹ מַעֲשׂוֹתוֹ, וְאִפְלוּ הַשְּׂתַדָּל שְׁלֹא יַעֲשֶׂהוּ לֹא הִיהַּ יְכוֹל? וְהִיוּ גַּם כֵּן בְּטָלוֹת הַהַכְּנוֹת כְּלָן עַד הָאֲחֻרּוֹנָה שְׂבִהָן, מְבַנִּית הַבְּתִים, וְקַנְיַת הַמְּזוּן, וְהַבְּרִיחָה בְּעַת הַפְּחָד, וְזוֹלַת זֶה, כִּי אֲשֶׁר נִגְזַר שִׁיְהִיהַּ - אִין מְנוּס מֵהִיּוֹתוֹ. וְזֶה כְּלוֹ שְׁוֹא וְשִׁקֵּר גְמוּר, וְנִגְדַּד הַמְּשָׁפֵל וְהַמְּרַגֵּשׁ, וְהַרִיסַת חוֹמַת הַתּוֹרָה, וְיַחוּס עוֹל לְהַ יִתְעַלָּה, חֲלִילָה לוֹ מִזֶּה.

מזג האדם והמידות

טעות החושבים שהכול תלוי בהולדה

בְּטַבַּע מוֹכֵן - בעל נטייה מולדת. **הַמַּעְלָה** - יתרון הזיכרון. **יִבְדּוּן** - ימצאו. **בְּעֲלֵי גְזֵרַת הַכּוֹכְבִּים** - אסטרולוגים. **מוֹלְדוֹת** - המזל שבו נולדו. **מְסוּרִים אֲלֵיו** - בעל בחירה חופשית. **מְזוּגִית** - שמוזג ותכונת נפשו נוטה לאחד הצדדים. **יְחִיב** - יוכרח לעשות. **הַצּוּי וְהַהֲזָהֳרָה הַתּוֹרִיִּים** - המצוות והעברות שבתורה. **מְמוֹנֵה קְצַתְנוּ** - במשפט בני אדם.